

Ђакон Милан Ковачевић

КУЛТ СВЕТОГ КРАЉА СТЕФАНА ПРВОВЕНЧАНОГ

Када је средњевековни српски писац, архиепископ Данило II писао увод у *Биографије српских краљева*, истакао је да њихова лоза потиче „од доброплоднога корена маслинина дрвета, које насади десница Владичина, а напајано силом божанствене масти, а узраштавано Светим Духом, овога, мислим, господина ми и учитеља, првога обновитеља и просветитеља отачаства свота и новoga мироточца српске земље, светогa и преподобнога оца нашега Симеона званогa Немању и сина његова преосвештеног архиепископа кир-Саву, другогa сина његова Стефана првовенчаногa краља, од кога изникoше доброхвалне и многоразличите гране, као добромирисни рајски цветови, украшени и испуњени Духом Светим, предивни призори за све који гледају“.¹

Ове речи славног биографа преносе нас у Дечане пред дивну фреску лозе Немањића, као њихову илустрацију, на којој видимо како се из лика средњег Немањиног сина, „првовенчаногa краља“ рађа „светородна“ династија, чији чланови, по речима Даниловим „крепко и самодржавно предржаше престо краљевања српске земље“.²

Зато кад гледамо у светитељски лик Светог Саве, ми у светлости његове личности видимо још много духовних исполина међу којима су пре свега његов славни отац и отац српске нације, св. Симеон Мироточиви, и његов брат првовенчани краљ српски Стефан, св. Симон Монах. Гледајући у овај троструки светитељски лик обратимо посебну пажњу личности Стефана Првовенчаног, „Светог Краља“ и значају који је његов култ имао у српском народу кроз векове. Јер, ако је св. Симеон Немања био и остао оличење јединства српских области и отац нације, а Свети Сава духовни родитељ српског православног народа, вековни „просветитељ и учитељ“ српског народа, свети краљ Стефан Првовенчани је оличење српског престола, српске државности, суверенитета, слободе. Јединство мисли и акције ове велике тројице најбоље се огледа у подизању Хиландара. Идеја је била Немањина, новац Стефанов, а брига око по-

¹ Архиепископ Данило, превод Л. Мирковића, *Животи краљева и архиепископа српских*, Београд 1935, 6—7.

² Исто, 7.

дизања и устројства манастира била је Савина. И тако у јединству духа и акције до смрти. Св. Симеон-Немања умро је ускоро у Хиландару, али је, касније, његове већ Богом прослављене мошти Свети Сава пренео у Студеницу, коју је Немања и подигао, поред осталог и за своје вечно пребивалиште. Ту у Студеници је сахрањен и његов син, Првовенчани краљ, јер његова задужбина Жича још није била потпуно уређена.

У Студеници је и почео култ Светог Краља. Кад се Свети Сава вратио са свога првог поклоничког путовања на Исток, дође у Студеницу, поклони се гробу свога светога оца, а затим нареди да се откопа тело Светог Краља и, као што пише биограф Теодосије, „нађе свете моћи његове целе и неповређене, и сви се весељаху због пријатна мириса, нимало се не подајући жалости. И похвалив веома због тога Бога, обрадова се. Са сваком достојном чашћу подиже их из Студенице, и положи их у Божјој великој Цркви, од Стефана сази- даној, у архиепископији званој Жичи...“³

Било је то вероватно 1230. године. Раскошна Жича није дуго била пребивалиште моштију Светог Краља. Непријатељски напади Бугара и Татара на српску државу са севера, условили су пренос моштију Светога Краља у Сопоћане, да се спасу од обесвећења и уништења. Тако се уопште поступало у време великих опасности по народ и његове светиње, међу којима су на првом месту поштоване светитељске мошти. Зато, кад нашом земљом овладаше Турци и кад су у огњеној стихији пропали многи манастири и њихове цркве, сопоћански монаси закопаше мошти Првовенчаног Краља у земљу, да би их спасли од евентуалног уништења. Овако, сахрањене у земљи, мошти Светог Краља остале су све до 1629. године. Било је то време пећког патријарха Пајсија. Он је, после неуспелих устанака за време свог претходника патријарха Јована, у чије време су спаљене и мошти Светог Саве 1594, повео помирљивији курс својих односа према још моћној турској власти, али је, показујући лојалан став према Турцима, настојао да у народу јача националну свест, да освежи сећање да је српски народ имао славну прошлост, велике, славне и свете људе који су га водили и преко којих Бог и у овим тешким приликама помаже српском народу. Зато је он 1629. на овечан начин, уз учешће рашког митрополита Јосифа и сопоћанских монаха, извадио мошти Светог Краља Стефана из земље, написао му службу и житије, па је тако општеномодно поштовање овог свеца добило и званични црквени карактер. Овим чином, као и писањем житија и службе последњем српском цару Урошу, мудри патријарх је неговао славне успомене, записивао их, читао и он и други који су све то знање славне прошлости претакали у класичне народне десетерце, певане под сводовима цркава и манастира и покрај кућних отњишта, „нек’ се знаде да смо царевали“.

Међутим, овај светли моменат у историји моштију Првовенчаног Краља српског, кад је личност његова засијала поново јачом светлошћу своје роду, био је и почетак нових опасности од стране оних који су срушили српско царство и који су стрепели и од мртвих српских владара. У време великог аустријско-турског рата, који се

³ Теодосије (превод М. Башића), Живот Светог Саве, Старе српске биографије, Београд 1924, 217.

завршио такозваном *Великом сеобом Срба* 1690, мошти Светог Краља пренесене су 1687. у Црну Реку код Новог Пазара, да би 1701. биле отуда пренесене у Студеницу. Студенички архимандрит Константин записао је 1753. да у Студеници „лежет Св. Симеона Мироточца и сина јего Св. Стефана краља Првовјенчаног мошти“.⁴

Последњи аустријско-турски рат, познат код нас под именом „Кочине крајине“ (1788—1791) донео је моштима Првовенчаног Краља нову сеобу. Рашки митрополит Јоаникије обавестио је из Новог Пазара студеничке монахе да се Турци спремају за напад на Студеницу, па их упућује да Краљеве мошти или закопају или однесу у Михаљевићев логор. Напад на Студеницу је заиста и уследио 7. јануара 1790, али су калуђери са Краљевим моштима већ стигли до Београда, где их је београдски митрополит са народом свечано дочекао. Дочекао их је ту и студенички архимандрит Василије Радосављевић, који се вратио из Темишвара са народно-црквеног сабора, носећи са собом дозволу да се Краљеве мошти могу пренети у манастир Војловицу код Панчева.

Мошти Краљеве нису дуго остале у Војловици. Одмах после закључења Свиштовског мира, обратише се студенички калуђери, заједно са околним народним кнезовима, 12. септембра 1791. темишварском епископу Петру Петровићу писмом у коме моле да се мошти Светог Краља врате у Студеницу. Рашки митрополит Јанићије обратио се, опет, митрополиту Стефану Стратимировићу, извештавајући га да су Турци дозволили служење у манастиру Студеници и „сву слободу“, па моле да се Краљеве мошти врате у Студеницу. Стратимировић је имао пуно разумевања за разлоге Студеничана и мошти су 1. децембра 1791. пренесене преко Дунава код Гроцке, најпре у манастир Рајиновац, а затим постепено до Студенице, где стигше 5. фебруара 1791.

Што је више сазревало време за коначну борбу за ослобођење и „васкрс државе србске“, све више је растао углед, култ и значај култа Првовенчаног Краља. Када је млади Карађорђе поред осталих учесника „фрајкора“ за време Кочине Крајине носио мошти преко Дунава, душа његова, задојена жељом за слободом доживљава узбудљиве часове, који су се дубоко урезали у његову душу и које никад није заборавио. Зато није чудо што је уочи самог устанка, по сведочењу Петра Јокића, сањао „Светог Краља Студеничког“ и св. Арханђела Гаврила. Краљ у сну говори Карађорђу: „Чуј и крабри се јуначе, с нама је Бог! Беде и туге доста је било, а ти ако имаш тврду надежду на Бога, победићеш врага, а краброст може бит с вољом Божјом содружена. Дадашњи дан одсудиће и укрепити мишицу твоју и дух твој, и упутиће те куд треба ити да тражиш гди су остаци светиња наши србски. И тражићеш там’ помоћи и спасенија под благочестивим скиптром, који верују распјатије Крислово“.⁵

Сан је на Карађорђа оставио дубок утисак, и учврстио у њему уверење да помоћу Божијом и „Светог Краља Првовенчаног“, може

⁴ Ст. Станојевић, Мошти Стевана Првовенчаног у Војводини, Гласник ИД НС 1930, III/1, 53.

⁵ Јанићије Ђурић, Копија историје србске, Казивања о српском устанку 1804., Београд 1980, 8.

повести свој народ у успешну борбу за ослобођење од вековног ропства. Тако је и у Карађорђевој души и у души устаника била присутна мисао и убеђење да их у борбу за „васкрс државе српске“ вода први српски краљ, „свети Краљ“ Првовенчани. Ко да не пође за таквим вођом?

Кад Петар Јокић, један од учесника и летописаца Првог српског устанка, пише о проти Милутину Илићу-Гучанину, „човеку коме нема пара“ и о његовој популарности, додаје: „Сва је нахија за њим ишла као за Светим Краљем“. Виша оцена Проти, родољубу и борцу за слободу није се могла дати.

После избијања устанка, мошти „Светог Краља“ Првовенчаног чуване су у Студеници до 1806. када су их студенички калуђери склонили испред Турака у планину и кад је Студеница опљачкана и поплаљена. Ћивот са краљевим моштима однесен је у манастир Враћевшницу, где се налазио све до пропасти Карађорђево Србије 1813.

Присуство „Светог Краља“ значило је за устанике велику моралну подршку. Тако је Карађорђе 15. августа 1812. (на Велику Госпођу сазвао скупштину у „манастиру Враћевшници код Светог Краља“⁶ где је требало одлучити да ли ће Срби прихватити Букурешки мир и где су чланови скупштине на моштима „светог Краља Стефана присјагу положили“ да ће бити верни руском цару. За боравак моштију „Светог Краља“ у Враћевшници 1813. везан је и догађај који описује Анта Протић, да се по народу био пронео глас „да сандук, тј. ћивот Светог Краља шкрипти“, што је сматрано за знак да ће Србија пропасти. Ускоро су калуђери заиста и донели ћивот у Београд, а видевши да Србија заиста пропада, игуман Мелентије је 16. септембра прешао у Земун, одакле је написао писмо митрополиту Стратимировићу, молећи га за савет шта да учини са моштима „Светог Краља“ да не падну Турцима у руке. Стратимировић је вероватно на молбу Студеничана, који су хтели да мошти буду што ближе Србији, одредио да се мошти „Светог Краља“ сместе у манастир Фенек, где је уз игумана Мелентија остало још десетак калуђера „код ћивота да буду на чреди“. Тако је Фенек после пропасти Србије постао средиште рада српских емиграната, који су ту долазили на поклонене „Светом Краљу“ и на договор.

Избијањем устанка у Србији 1815. осетило се комешање и међу српским калуђерима у фрушкогорским манастирима, па су аустријске власти „ради избјежанија сојуза са Србијанцима“, одлучиле да српске калуђере из Фенека преместе у неки други манастир, даље од границе. Калуђери на то нису пристали него су похитали да се врате у Србију, где их је кнез Милош жељно очекивао због краљевих моштију које су са собом носили „које ће велико у народу впечатљеније учинити, обновити свакога Србина вољу и надежду и укрепит му срце и дух“.⁷ Тако су мошти Краљеве после скоро две године враћене у Србију 14. јуна 1815. после чувања у манастиру Фенеку и кратког борава у Беочину; овог пута у манастир Каленић, јер Студеница још није била обновљена, где су остале све до лета 1839.

⁶ Голубица V, 1843—44, 210.

⁷ Станоје Станојевић, Мошти Стевана Првовенчаног у Војводини, Гласник ИД НС 1930, III/1, 63.

Када је започета обнова Студенице, почело се размишљати и о поновном повратку Краљевих моштију у Студеницу. Кнез Милош је све припремио да се „торжествени“ пренос изврши у јесен 1838. међутим, у задњем тренутку, на молбу старешина пожаревачког, смедеревског и београдског округа, он је одлуку преиначио. Они су у име народа умолили кнеза да „торжествени“ пренос одложи за пролеће, јер би тада у овом чину могло учествовати више народа, пратећи Светог Краља од Каленића до Студенице а и временске прилике би биле повољније. Кнез Милош није дочекао преношење у Студеницу јер је ускоро морао напустити престо и Србију а „торжествени“ пренос организовало је Намесништво, августа 1839.

У Студеници су мошти Светог Краља боравиле до 1915. Гивот у коме су чуване Краљеве мошти, замењен је новим, који је поклонила кнегиња Персида Карађорђевић и у који су Краљеве мошти пренесене тек 1904. приликом помазања Петра за краља Србије и његовог доласка у Студеницу. Последњи пут Краљеве мошти су носене из Студенице 1915. приликом повлачења српске војске преко Албаније, када су их студенички калуђери донели до манастира Острога и ту их положили у цркву св. Тројице. Студеничани су ту остали уз Светог Краља а митрополит Србије им је пре поласка за Скадар наложио да се повинују власти црногорског митрополита. Стишајем околности ту су донесене и мошти Св. Арсенија, наследника Св. Саве, тако да су се први пут после шест и по векова састали Св. Краљ Првовенчани и архиепископ Арсеније, код острошког чудотворца св. Василија, да соборно решавају о судбини српског народа и да Бога моле за његово избављење од мука и страдања у рату.

Када је рат завршен и Србија ослобођена, Краљеве мошти су пренете кроз многе српске крајеве до Београда а одатле враћене у Студеницу 31. маја 1919. Тиме је њихова досадања селидба окончана али је у свест српског народа остао дубоко урезан лик Светог Краља као заштитника и чувара српске државе. То се пре свега односи на минуле векове, када је лик Светог Краља често сликан на фрескама по манастирима и црквама и на многим ратним заставама (као што је Карађорђева). Српски народ је непоколебиво веровао у чудотворну моћ присуства његових моштију, које су, по неким народним веровањима, штитиле чак и од куршума.

И данас се многи у својим молитвама обраћају Светом Краљу, што је нарочито изражено у неким локалним култовима око Студенице. Многима Свети Краљ помаже, показујући нам и тиме да и даље води бригу о свом, српском народу и да непрестано моли Бога да избави српски род од искушења и опасности које му прете.

Summary

Deacon Milan Kovacevich

VENERATION OF ST. STEPHEN THE FIRST-CROWNED KING OF SERBIA

The author describes the veneration-cult towards the relics of St. Stephen the First-Crowned which developed in the Monastery of Studenitsa already in the 13th C., after the undecayed body of the defunct King was exhumated and placed into a special reliquary. The saintly King, during the long Turkish occupation, has been the bright and miraculous sign and symbol of Serbia's royalty, statehood and freedom. She never knew the strife of investiture, because the first Archbishop of Serbia and the first King of Serbia were two brothers — St. Sava and St. Stephen, who gave an example of cooperation between the two powers.

Karageorge (beginning of the 19th C.) prayed before the relics of the Saint Ruler to intercede for the Serbian people fighting for the liberation. Peter I did the same.